

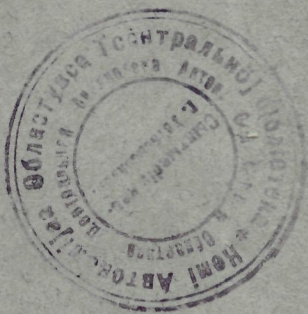
А. 61 З А К А Р О В

27-19

ABONEMENT №
Gen. Centr. Bibliotekafaa

КУШ-ГИНМӨН- -А Д З Ы Т Ö М- -ЛОВЈАЛОВЈАС

НЕВИДИМЫЕ
ЖИТЕЛИ
ЗЕМЛИ

1927-во

МÖСКУА

СССР-с а-ЈÖЗЈАСЛÖН ШÖРСА-ЊІГА-ЛЕЗАН-ІН

А. ЗАКАРОВ

КУШ-ГИНМӨН-АДЪЫТӨМ- -ЛОВЈАЛОВЈАС

(НЕВИДИМЫЕ ЖИТЕЛИ ЗЕМЛИ)

К. Оҧевлыс-комі-кыв-вылө-вужө вужөдөмсө дөмсө
ас-ногыс лөгөдіс, редакциялис-да, А. Чеусова.

СССР-са-јөзјаслөн Шөрса-ңига-леқан-ін
1927-во — Мөскуа

КНИЖНАЯ ФАБРИКА
ЦЕНТРАЛЬНОГО
ИЗДАТЕЛЬСТВА
НАРОДОВ СССР
МОСКВА, ШЛЮЗОВАЯ
НАБЕРЕЖНАЯ, 162

Главлит № 84.262
Тираж 2.000 экз.

Зак. № 1549.

Куш-җинмөн-адзытём-ловјаловјас.

(докторлөн вѣтас)

Кыз-кыкөд-вога-тулысын лунвылын Россіјаын овны вөлі вивті сөкыд: карса да грезса војтыр һаһтөмла јона шығјалисны. Сывөсна јөз-пөвсын кыптисны вѣсөмјас, гырыејас і посніјас пондісны кулавны. Вывті-һин-уна куліны челадјас.

Ме секи оли Одесса-карын. Ужөн вөлі тырөма. Лунтыр, асывсаһ рытөз, мукөд-дырјыс і војнас, пыр-вөлі нокса-ужала болһичаын. Ветлөдлісны колера да тѣп-вѣсөмјас, косаһн-моз ыщкісны јөзсө. Улычајасыс, медеа-һин кар-помјасас, пыр вөліны тырөе тупласыс вѣсыс да кулыс-јөзөн. Сулаліс көзид-поводса.

Өтчыд вөлі со-кущөм-тор, некор оз вун сіјө менам. Јона-һин сорөн рытын (вөлі феврал-төлыс-номын) локта гортө. Ывлаыс руа. Пөнар-біјас ру-пырыс муртса төдчөны. Некод һекытөні оз тыдав, сөмын нора-дөвтөмјас кылөны:... „һаһ“, „кула“.

Ме зев јона вөлі музөма, термаса гортө. Зіла, мед ескө һекодөс ог адзы һи ог кыв. друг өтѣ-улыча-пелөсын сувтөдіс менө челад-шы:

— дадеһка, һаһ...

Ме копыртчі, вѣзөдлі сы-вылө. Ар-көкјамыса-кымын деҗина, зев-омөлік, көмтөм, кѣсөм-паскөма. Ғинјассө-сувтөдөмөн вѣзөдө ме-вылө.

Адза, кулө-һин, көһөр.

— Мамөҗ... вајис грездыс... ачыс мунис...

Ме кывзи сижос і ог төд вөлі мыҗ керны.

— Зев-өд-һин тащөмыс уна, кытчө ме тајос вошта?—мөвпала ачым.—Кулө-жө-өд-һин-а.

Көсја-һин вөлі мунны сетые, еновтны кагасө, да кылі друг вөла-шы.

— Извошщик!

Вөла сувтис.

— Ну мијанөс Новосельскејөз!

Ме гартышти дөҗинатө палтоөн да извошщик-нас вайөди гортө.

дөҗиналөн біалөмысла јайыс вескыда-сотчө вөлі, сещөм пөс; садыс бырласө.

„Ғип“, думышти ме. Ödjөнжык мыскі сылыс һајт-јајсө, пастөди сөстөм-дөрөм-гачөн, водтөди вољпасө.

Ортча-вежөсын-мекөд оліс пөрыс-пөчө. Ме сижөс корі пукавны дөҗинакөд, отсағны сылы, кор мыҗ ковмас. Сижө воіс, шогыштіс-бөрдыштіс, көсјыис дөзөритны.

Бурдөдим-өд ми пөчөкөд Öндыөс (Öнды-һима вөләма дөҗинаыд).

Воіс тулыс. Вежөдісны бад-пујас. Војтыр ловчисны: долыджык лоі налөн сөләмвылас. Öнды пөчөкөд пукалөны вөсса-өшиң-дорын, сөрһитөны. Öнды јуалис пөчөыслыс:

— Регыд-һин ме ветлөдлыныс понда?

— Регыд, Öнды, регыд. Микулај Öлөксандрөвичыд-кө, ескө, ез вайөд тенө гортас, кулін-өд секі. Му-вылад-тај бур-јөзыс ем-на.

— Мыјла-һө, пөчө, јөзыс висөны да кулалөны?

— Сізі-һин јенмыс лөсөдөма... Висөмыс і кулөмыс—ставыс јенсаң.

— Ме, ескө, кулі-жө?

— Кулін, дерт.

— Абу-таж, сіз-кө, јенмыд бур, пөчө...

— Лант, оз поз сіз-сорһитны... Мыј те јен-текөд?..

— Абу бур, пөчө, абу. ҫаҫө бур: сіјө бур-дөдіс менө. Јенмыд һекөдлы ез отсав, меным һі мүкөдлы.

— дугды, бур-пі, ен сізі сорһит. Јенмыд ві-сөмјаснас төдмалө мјанөс: раҫейтам-ө мј сіјөс, егө-ө вунөдө-да. Мыжмөмјасөс накажиталө.

— Мыжмөмјасөс?—һужа шуіс Öндү.—Кущөм мыжыс-һө?

— Грекјасыс.

Пөчө пыдысаң лолыштіс, пасјасіс.

— Абу бур јенмыд, пөчө. Көт те мыј шу, абу бур.

Ме секі бурещ вөлі сулала өзөс-сајас, кылі став-сорһисө һалыс. Кор ме пырі һа-дінө, Öндү јуаліс менөым:

— Збылыс-өд, ҫаҫө, јенмыд абу бур?

— Мыј-һө те сізі јен-јылыс јуасан?

— Көсја төдны сы-јылыс. Сіјө менө щыгјөн көсјылөма віны. ҫај вііс ескө, те-кө ен мезды. Меным овны колө, ме от кув...

— Он кув, он. дыр пондан овны. Мј тенө емерт-кыс һещыштім, өһі бурдөдчы. Чөж вынтө. Сөсса велөдчыны пондан, уҫавны.

— Öндү, грек тазі сорһитны, јенмыс лөгасас те-вылө,—шуіс пөчө вежөсыс-петігас.

Öндү віҫөдліс ме-вылө да јуаліс:

— Мыјла-һө, ҫаҫө, јөзыс кулөһы?

— Куш-сінмөн-адһытөм-мкрөбјас һајөс віөһны.

— Сура-омөлјасөн-таж мј кодјасөс шуам?

Менам серамөј петіс.

— Абу, бобук, некущом-сура-омөлјас,—шуа ме сылы.—Сура-омөлјасыд сөмын мојдын. Микробјасыд сiјө куш-сiнмөн-адзытөм вывті-посһи-ловјаловјас—гагјас. Нәјө і вiсмөддөны јөзтө быд-сама-вiсөмнас.

— Ачыд шуан, вывті-посһиысла-пө оз тыдавны нәјө-а, кыңи-нө ескө төдмәлисны на-јылыс?

Ме бості пызанјөрыс лупа.

— Вiçөдлы та-пыр—шуа Öндүлы—етiјө-гума-га-вылас. Тыдалө?

Öнду чүјміс:

— Гумагаыс-гај-нө абу молыд, мыјыскө кыө-ма!

— Со-өд мыј адзiн. Тајө-стеклөыс шүсө лупа-өн, вiçөдантортө ыждөдө даскык-пөв. Емөс со-пөв, сурс-пөв, дајө уна-сурс-пөв ыждөдөны. Сещөм-лупајасыс шүсөны микроскопөн. Вiсөдыс-гагјастө микроскопөн-вiдласөмөн і адзөмаөс.

— Коди микроскопсө вөчөма?

Ме пукөі Öнду-дiнө да вiстәлі сылы Левенгук-јылыс.

Кыксо-во-сајын-кымын Голландiјаын олөма гөл-сөтина, Öнтон Левенгук. Iчөтысаң бат-мамыс ыстөмаөс сiјөс ужавны, кынөмпөтсө корены. Öнтон медасөма ужавны пабрикаө.

Сiјө пабрикаас вөлөм вөчөны быдсама-кляңича-дозјас да ыждөдан-стеклөјас. Левенгук веләләма вөчны сени со-пөв-ыждөдан-стеклөјас.

— Тенәд стеклөыс буржыкөс?—јуәлис Öнду.

Буржыкөс, сөрт. Менам-өд тајө сөмын даскык пөв ыждөдө, тајөн микробјастө он адзы. Левенгук-стеклө-пырыд нәјө тыдалөны-һиң. Быд-прөст-пөраө сiјө вөлөм вiдласө ыждөдан-стеклөнас.

Мыј відлалёма, сетыг-і мікробјасёс сійö адзёма. Медса-уна-мікроб сылы сурёма муыг да морт да пемёсјас ситыг-кузгыг. Өтчыд сійö відлалёма пинь-вывеыс-вупштыштём-најтсё да сымында мікроб сетыг адзёма, лыддыныг абу вермёма.

— Воманым, инё, мікробјасыс емёс?—чужмёмөн жуалис Өндү.

— Зев-уна. Медса-нын, кодјас пинсё оз весавны.

— Мыј најö керёны сені?

Ужыс налөн уна-пөлёс. Код-сурё на-пые пинјастё сётёны, код-сурё пиекөдчёны виемөдны јөзёс, а мукөдыс і бур вөчёны: отсалёны небөдны-көчертны сојан.

— Кызі-нө ескё најö вјрас вермасны вескавны?

Тенад коркё вом-пыщкёсыд либё кывјыд лыён гыжгыссыліс ез?

— Гыжгыссыліс. Өтчыд дажө кывјёс вјрөз куртчылі.

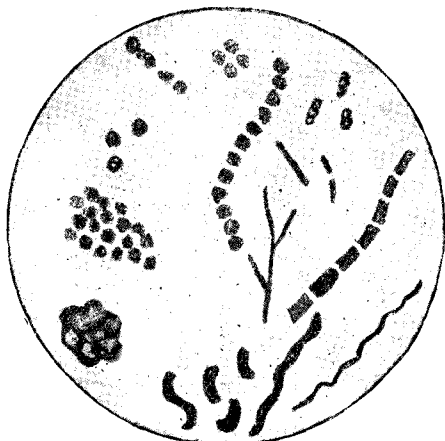
— Сійö-і-ем. Вом-пыщкёсын, инё, дојјас овлёны. дојыд-кё лөб, секи мікробјаслы зев кокні вјрад пырны. Бур-мікробјас-кё дојад вескаласны, локыс наыг немтор оз ло: дојыд регыдөн бурдас. А лок-вөчыгјас-кё вескаласны, секи омөл. Бактеріјаыд...

— А мыј-но сійö бактеріјаыс лөб?—торкіс менё Өндү.

— Бактеріјаыс мікроб-жө. Мікробјасыд уна-пөлёс. Емёс палыч-кодјас, сар-кодјас, суніспом-кодјас да мукөд-пөлёс. Бактеріјаын шугёны жеңыдык-палычкод-мікробјас.

— Мыј вермас вөчны сійö бактеріјаыс?—бара жуалис Өндү.

— Зев-лок-тор. Бостам со-мыј. Муын ем уна кокач (писті) - нима) бактеріја. Сіјө-кө көласас (кутчасас) киад, а киад емөс дојјас, гыжнајас,— сеті бактеріјаыс пырас вірө. Кіө көласны налы зев кокні: кіјаснымөс мі віңам һајта, шоча мыскам. Вірө-веекалөм-гагајас віемөдөны мортөс: сіјөс біалас, кынтыны пондас, пупышјас четчаласны.

1-сер. Уна-пөлөс-микробјас.

Пупышјасыс ве-жөдасны, пондас-ны сістыны мортлые јајсө: быдсөн гуөн-гөптөн сіеталас. Мортлөн чужөмыс еерөсөб. Серт көнкө адзывлін сера-чужөма-јасөс?

— Чуһыд-кө-нө лібө вундыеас, дојсө оз-жө поз муавны?

— Те муавлывлін?

— Муавлывлі. Мі пыр сізі бурдөдчам: војдөр дој-вылас му пуктам, сесеа рузумөн көрталам сеті.

— Бурдө дојыс?

— Бурдө.

— Оз-жө-кө пыр-а. Өтчыд, удајтчас-да, бурдас-а, мөдые і оз. Тенад дојјасыд ез өдлывлыны?

— Кущөм-али-ез. дон-гөрдөдасны, сесеа ве-жөдөны: уна-ор чукөрмас. Јона-і вісө секі, быдөн јовкјөдлө. Өтчыд көкө мыл петалис, јона-і вісө-діс. Болһичаын сесеа бурдөдісны, вундісны сіјөс.

— Со-öd. А мыллыд микробјас-вөсна-жө лөб. Микробјасыс вескалоны дојо муөн либө һајт-ваыс. Аеныс гөгрөсө, сар-кодө, шүөны коккуасөн. Онду, сещөм-лок-вөчыс-гагјасыс оз сөмын виемыны, најө уна-јөзөсө виөны. Сывөсна дојјастө һекор оз ков муавны һи саавны, дажө һајт-рузу-мөн көртавыны. Һајтыд лок-вөчыс-гагјасыдлы јона-муса.

— Мијан-грездын өти-пөчө бурдөдалө дојјасө дој-вылас молтвајас-вашкөдөмөн да чераһвезјөн. Чераһвезсө јенжажыс јен-сајыс бөстө.

— Сывөсна і уна-кулыс мијанын, роч-муын, велөдчытөм-пөчөјас бурдөдчөны-да. Вывти-һын уна-челадөс најө виөны. Те коркө мытөн виелиң ен?

— Виели. Гырдөн быдөн мунис.

— Сещөм-виеөмсө докторјас шүөны сизеңте-ријаөн. Сижө виеөдан-гагјасыс-жө лөб. Сизеңте-ријаөн мед-јона виеөны да кулоны челад. Кытыс ескө, чајтан, тајө виеөмыс вескалө пыщканым? Бара-жө муыс, һајт-ваыс-да. Медса-јона гыр-мытөн-виеөдыејас радејтөны һајт да сиемөм-ва (пыштијас, сој-гујас да мукөд-сулалан-ва). А ти жар-дырји пыр сој-гујасын да ва-гуранјасын ујалад, һөшта јуанныд-на һајт-васө. Сиз-öd?

— Сизі.

— Сещөм-ваыс тенад і мукөд - челадлөн кынөмјасыд виемөны, гырдөн пондас мытөтөдны. Виеөдые-гагјаслы кынөманыд јешщө лөсыд, буржык һајт-ваын-серти: сојан тырмымөн. А челадлы секи зев сөкыд: кынөм орјөдлө-виеө. Унаөн кулоны. Мытыд оз сөмын челадөс, но і гырысјасөсө виеөдө. Виеөмыс зев вужана; өөлы-кө көласас, виемасны і мукөд,

— Мыла-нө сизі?—јуалис Өндү.

— Сывёсна, мыј мытөн-виеёдые-гагјаслөн емёе бур-отсасыејас виеёмсё разөдны: гутјас, тојјас, пыщјас, лудікјас, төрөканјас да мукөд.

Өндү шыньмуні.

— Төдан најёс?

— Төдтөг-өд ог ов, дөрт, төда.

— Најө і разөдөны виеёмсё, вуждөдалөны өөи-вылые мөд-вылө.

— Кызі-нө вуждөдөны?

— Зев кокніа. Гутјасыд быдлаті лебалөны, гожөмјасын керка-картаыд наөн тыр. Пуксыласны најө закодјасын морт-сит-вылө, ситөетасны борд-јассө да кокјассө, сеега лебэөны морт-вылө, һаһ-вылө, сојан-јуан-вылө. Быдлаө, кытчө инмөд-чыштласны, ситөетөны да ләкөетөны нужһікые-вајөм ситнас. А сјө-ситас тырыс сінмөн-адзытөм-посһі-гагјас. Мортыд ләкөетөмсө јона- ічөтысла оз казав, сојас һаһтө-јөвтө дај виемас. Војјасын гутјасыд нырө і вомө пырөны, вескыда-пыщкө-сад виеёмсө пыртөны. Төрөканјас сецөмөе-жө. Тојјас, лудікјас да номјас һоһаласны виеылые вірсө, сеега куртчалөны зөһвізјасөс, виемөдөны најёс.

— да,—довкһітіс јурнас Өндү:—ме ег-на і төд-лы, мыј мортлөн сецөм-уна лөк-вөчые.

— Мікробјас-һіад емёе лөк-вөчыејас мортлы, емёе і бур-вөчыејас.

— Кодјас-нө бур-вөчыејасые?

— Кодјас лөеөдөны мортлы да кывтөм-пемөс-јаслы сојан, отсасөны вердчыны быдманторјас-лы да вјалөны мортлы-лөк-вөчые-мјкробјасөс.

— Сецөмјас емөе-і?

— Емөе,

— Ме Һекеҗи ог гөгөрво мыҗла ми најөс ог адҗө. Најө быдмөны?

— Быдмөны. Сөмын оз вермыны сыҗдаоҗ быдмыны, медем адҗыны најөс куш-сінмөн-виҗө-дөмөн. Кор најө вывти-уна рөдмасны, олөны чу-көрјасөн, кыҗ-бытө өктјасөн. Сөщөм - чукобра-оланин налөн унаҗе овлө һаһын, јаһын, јөһын, сурын, вом-пыщкын (вом-пыщкөс-вигөһ). Сіјө либө кеҗ-код, либө вөсһидік бак. Адҗывліи?

— Адҗывлі, буракө.

Өтчид асылын вөҗ меным каҗитчис бытөө Өндү оз уҗ, здычкө. Ме муни сы-динө. Менам-воөмөј сылы лоі зев лубө, гораа шуис:

— Садо, кущөм-вөт ме вөталі.

— Кущөмөс-нө?—јуалі ме.

— Ме-вылө бытөө мікробјас гутјас-моз ле-бөны, зілөны менө куртчыны.

— Саҗаөј, мікробјастө-өд куш-сінмөн он адҗы.

— А ме адҗылі. Најө сөсө өмөһјасө пөрины, бөжаөе, сураөе лоіны.

— Һекущөм-өмөһјас, Өндү, абу, вөс те на-јылыс сөран. Коді теныд на-јылыс висталис?

— Поп. Өтчид ме поп-градјөрас сөркөһіла пырі. Сіјө каҗалөма менө дај кутис. Пөлөд һөщ-кіс, шуө: „Таҗе јөщө төнө өмөһјас лукаласны. Најө-өд, көт оз тыдавны-а, өмөе, сураөе дај бө-жаөе“. Збылыс, садо, өмөе?

— Абу, Өндү. Став-сөркөһіс өмөһјас-јылыс абу іна. Те ен мөвһав на-јылыс. Өмөһјастө ес-көны сөмын пөмыд-,велөдчытөм-јөз.

— Попыс-өд абу велөдчытөм, абу јөј-мөрт?

— Өмөһјаслы-кө ескө, сөрт, інө, абу тыр-прөсуж-мөрт, абу велөдчылөма-һі. Ме думыбөкө,

некущом-омоллы сижö оз ескы, сöмын пöрjöдлö jöссö. Енлы, ме вистала теныд öти-вöвлöм-тор-jылые, Италијаын вöлöма, абу Роч-муын. Италиа-нетсјас, мијан-моз-жö, велöдчытöмöе, jона-на ескöны быдсама-һинöмабуыслы. Öти-крестанин-ордын лöма „чудеса“. Кöчажакыс рытын пыртöма гöбöчас жежыд-һаһ. (Гöбöч-стенјасыс вöлöм вачöны). Мöдлун-асывнас пырас сижö гöбöчас да һаһыс бытö гырöдөн мавтöма. Бабаыд повчас, шыбытас һаһсö, котöртас мужикыс-динö. Мужикыс локтас, виçöдлас,—збылые һаһыс гырöдө. „Kodi-нö ескö гырöдетис һаһсö?“ — мөвпалöны гозја.—Гöбöчыс томанөн учыс, пыравны сетчö некод ез вермы“. Котöртöмаөе поп-ордö. Поп кывзöма „чудеса“-jылые дај шуöма: „Омöлјас мавтöмаөе, kodi-нö сесса. Колö најöс гöбöчыс вöтлыны“.

Питарелло-ордö (сиз вöлöм шуöны сижö-крестанинсö) „чудеса“ - вылö виçöдлыны волöмаөе уна-jöз: гырыејас, посһијас, томјас, пöрыејас. Ставныс најö, сйнмөн-виçöдöмыс-öприч, һаһсö кias бостлöмаөе, чунпомнас гырöдө-инсö видлöмаөе, нуалöмаөе виеöдыејассö гортаныс. Кымынкö-лун-мысҗи грезд-кучаас һаһјасыс да мукöд-сојанјас гырöдөсöмаөе. Поп лужјалöма керкакыс-керкаö, крестөн да молитвајасөн омöлјасöс вöтлöма. Абу-тöм-омöлјастö, тöдöмыс, абу вермöма вöтлыны, сöмын виеöмсö щöщ гортас вайöма: аслас һаһыс гырöдөсöма.

Попыд повчöма. Повчöмаөе став-крестанаыс. Һаһјас пондöмаөе гырöдөсыны щöщ мати-гöгöрса-грездјасын. Пондöмаөе мыждыны јенмöс-ескытöмјасöс: на-вöсна-пö сесса щöщ мијанöс јенмы снакажитö. Гашкö ескö бирнад најö çикöз матајтчисны-да, бурещ сижö-кадас доктор Сетҗелы сижö-

-грездөд туј дөсалөма. Сіјө, төдөмые, некущөм-
-,чудесалы“ ез ескы. Корөма петкөдлыны гырда-
-һаһсө. Вайөмаөе. Сіјө віқөдлөма дај шуөма: та-
-төні-пө, некущөм-вір абу; тајө ул-руа-інын-олые-
-мікробјаслөн краскаыс. Ул-руа-інын-кө сојантө
-віқан, пуксөны сетчө мікробјас, сесаһ сесеа ра-
-залөны һајө мукөдлаө.

Віртө молитваһн да крестөн-вөтлөм-пыдди сіјө
-пондөма һаһјастө да мукөд-сојанјас щыныы із-
-төг-сірөн (ізтөгпыщөн): көртлыст-вылө вөлөм пуктас
-ізтөгпыщсө дај сотө. Сіјө-щыныыс мікробјасыд кулө-
-ны. Гөрд-чутјасыс сојанјас-вылын вөлөмаөе еімөн-
-адчытөм-гагјаслөн чукөра-олан-інјасыс—позјасыс.
-Һајө некущөм-лок јөзлы оз вөчны. Повзылөмаөе-жө
-ставөн асланыс пемыдлуныс, төдтөмыс-вөсна. Овлө,
-тащөм-торјасыс пемыдлун-вөснаыс нач-мыжтөм-
-јөзөс віасны, куш-сыради, мыј һајөс чајтасны
-віемөдыејаснас-да.

Ме каһали, мыј Өнду менө гөгөрвоө. Сіјө быд-
-тор-јылыс пондөс јуасны менсым, зіліс төдмавыны
-төдтөм-торјас. Гежөдјыка каһтыліс гортса-олөм-
-сө—щыгјалөмсө.

Меным сүрі сүрс-пөв-ыждөдыс-мікроскоп. Ваји
-ме сіјөс гортө, петкөдлі Өндулы. Сіјө бура відлаліс
-сіјөс да шуіс:

— Кыці-һө та-пыр віқөдөһны? Ставыс-тај-һө
-вінтјас да трубајас?

— Пыр петкөдла,—шуі ме Өндулы. Сувтөди
-мікроскопсө пызан-вылө, петкөдлі кулөм-мікроб-
-јаса-стөклөјас: кык-стөклө-костө пуктөма зев-уна
-кулөм-,еімөн-адчытөм-гагјас (мікробјас), стөклө-
-јассө мөда-мөд-бердас клејитөма. Тащөм стөклө-
-јасыс шуөһны предметнеј стөклөјасөн.

— Вірөдлы, адқан он мыжкө.

Өндү суға пондис вёрөдны стеклөјас-вылө.

— Куцөмкө-чут төдчө.

— Сесса нинөм оз?

— Оз.

— Öнi сiјө-чутөсө вёрөдлам мiкроскоп-пыр.

Ме сывтөди Öндүөс мiкроскоп-динө.

Öндү өтi-сiнсө куңис, сiн-пöвнас көсјө вёрөдны.

— Ен куң сiнтө, — шуа ме сылы: — кыкнаннас вёрөд. Адқан-он öнi мыжкө?

— Адқа.

— Мыј?

— Палыјас

— Куцөмөс?

— Жөңыдөс, а естөн, со, куңөс.

2-d сөр. Мi-
кроскоп.

— Јешцө мыј адқан?

— Крукјас, суниспомјас-да.

— Мыј те адқан сетые, сiјө

ставыс мiкробјас. Со-өд кымын-пөлөс.

Ме бөстi мөд-стеклө ловја рокөс-мiкробјасөн.

— Те адқывлiн рокөс?

— Адқывлi.

— Рокөсыд-өд мiкробјасыс-жө.

— Мiкробјасыс?! Лавканы вузалөны-да? Быдса-тыв көт бөст, сетасы. Менам пөчөөј рокөсө ачыс вөчө, өтпырјө вөли тујiстыр вөчас.

Ме гөгөрвоi Öндүлыс шензөмсө. Сiјө некықi ез вермы вежөравны, кықi сiнмөн-адқытөм-мiкробјасыс тујiстыр-рокөс позө аслыд вөчны, кықi

позё бостны најёс кіо да лавкајасын вузавны.
Ме бара петкөдлі сылы предметней-стеклөтө.

— Мыјкө адқан он?

— Зев-зөла-чут ем.

— Візөдлам сіјө-чутё мікроскоп-пыр. Вай
візөд, віставлы мыј адқан. Онду первојсаңыс
кыкнан-сіннас заводітис візөдны, ез вунөд мен-
сым велөдөмөс.

— Зев-уна поснідік-гадјас тыдалөны... оз
вөрны.

— Быд-гад сіјө мікробыд-і ем. Гадјасыс то-
пыда мөда-мөд-бердас ласкысөмаёс, алі костјас
на-костын емөс?

— Емөс. Мукөдыс сесеа мөда-мөдыскөд
тывјөн-моз өтлаасөмаёс.

— Ноко буржыка візөдлы, кушөмөс налөн
јөртөдјасыс (клеточки)?

— Сепыс (мешөк)-кодөс. Пыцкас кушөмкө-
шыдөсјас.

— Најө-өд ловјаёс: еојөны, јуөны, піјанасө-
ны-і.

— Мыјла шыдөсјасыс сени?

— Најө шусөны спорыөн, һаң-туејас-кодөс-
жө. Кор му-вылын һаңыд быдмас, өзімјасыс іңасө
пөрөны, а тусјасыс ловјаёс колөны. Најөс чу-
көртөны, візөны мөд-көзаөз. Вундігөн да теччі-
гөн уна-һаң-туејас кісөны муө, вескалөны пыдө.
Сени најө төвјөны. Тулысын лым-сылөм-бөрын
шонді шонтас мусө, һаң-туејасыд чужөны, вьл-
өзім мөдас быдмыны. Мікробјасыд һаңыд-код-
жө быдманторјас, сөмын мі најөс куш-сінмөн-
візөдөмөн отө адқө-а. Мікробыс көт-і кулө (ка-
дыс-ө воас кувныс, ілі, гашкө, лок-інө вескалас
да оз вермы овны, шуам, пөс-ва-піө), спорыјасыс

сылон оз кувны, ловжаде колёны. Наяо шенчы-
мон виновое. Пое-ва-көзалом-мыети спориясые
выль-микробжас быдмёны. Абу быд-микроб спорыа.
Спорытом-микробжасое спорыа-микробжас-дорые кок-
киджык вины. Бөржасыскөд жона сёкыд косагны.
Дефинфексияон микробжасо вян, а спорыыс на-
лон ловжон колёны, выль-микробжас быдмасны.

— Мыж-нө сижө дефинфексияыс лод?

— Микробжастө - виёмыс і лод. Виёны најос
уна-ног: жад-лекарствожасон, пое-руон, пуан-
ваон, бион.

— Виқодлы, виқодлы, мыж тыдовтчи!—городис
Өнды.

— Мыж-нө?

— Сепыс-код-вылад чиреж каяс.

Ме виқодли микроскопө. Инаон өти-рокөс-жөртөд-
вылын лодма зев-вөсөи-кыш-пийн ічөтик зөртуе-
(бородавка)-код-мылк.

— Гаржыс-таж,—шуа ме:—жөртөдыс пижанасөма.

Өнды серөктис, унаыс шуис: „Жөртөдыс пижа-
насөма“.

— Виқод воқө, мыж лос.

— Сижө торжалис жөртөд-бердеыс. Тонө, тонө,
жешцө выль-пи чужі. Тонө, бара-даж... Зев уна!..
Мукөдыс ыжыд-жөртөд-бердеыс оз і торжавны..
О, мыжда выль-жөртөд лол!

Ме бара виқодли микроскопө. Выль-рокөс-жөр-
төд іна зев уна, быдса ект.

— Öни вистав меным, адзывлин һаһ-пөжалөм?

— Адзывли. Вождөр һаһшомөсө кистёны де-
быд-ва, сесса течёны сетчө пыъ да жона гидра-
лёны, бөрвылас рокөсалёны да бара гидралёны.
Сесса топыда көрталёны сижөс да вож-кежлө пук-
тёны паччөр-вылө. Вожнас һаһыс шомөсас шуқө,

упјодло быдөн. Сени сїјо содө, шомөс-дорөзые
кајас, унаыс ортсө петлө. Асывнас һаһсө суктөны,
лојоны, сесса пуктылөны вөрөдны (ловөдны).
Вөчаласны һаһсө да бара ловөдөны. Сесса час
лыбө дыржык вїҙөны пачын. Сы-бөрын һаһыд гө-
тов, сојны поҙө.

— Мыјла-нө һаһсө рокөсалөны?

— Рокөстөгыс-өд оз шузы, јумов лоө һаһыс.

— Мыјла паччөр-вылас уҙтөдөны һаһшо-
мөссө?

— Көзыдинад-пө оз-жө шузы-да, сїјөн.

— Ина сїз, Öндү. Рокөстөг да көзыдынын
һаһыд оз шузы. Көтастө пызыс гудралөны, а
пыһас ем кракмал. Кракмалсө те төдан?

— Төда, адзывлі.

— Көтасын рокөсыс быдмө. Кыҙи быдмө, сїјө
те өні төдан. Кракмалыс пөрө сакарө, а рокөсыс
сакарсө пөртө спиртө да углекіслеј газө*), се-
щөм-газө, кодөн мї огө вермө лолавны, кодөс ле-
һам быд-лолыштөмөн ас-пыщкыс. Углекіслеј-газ
зев-омөһ-газ:лолыштан-кө сїјөс (ас-пыщкад боетан),
верман кувны. Углекіслеј-газ-пыщкын весіг бї
оз вермы ломтысны, куө. Со-кущөм-чорыд-газ
вөлөм артмө рокөсыс. Сїјө-газыс і кыпөдө, кыҙи
мї шуам, ловөдө һаһтө. Пачын, жаринад, јеш-
щө-һын-јона кыпөдө һаһтө, сїнмөетө сїјөс. Сы-
вөсна һаһыд һөбыд лоө, лым-код пуркыд. Те
каһавлін-ен, пөс-һаһыд кущөмкө аслыс-пөлдөс-көра.

— Зев чөскыд. Ме зев пөсһаһтө радејта.

— Спїрт-мї, вїна-көр-мї кылө сетыс. Те кыҙи
мөвпалан, сакарыд спирт-код абу?

— Спїртыс-нө сїјө самөкур?

*) Газ—тыдавтөм-ру (перевод).

— Самöкурсö тöдан?

— Тöда.

— Самöкурын епиртыс ем-жө. Тöдан мыжыс самöкурсö вöчöны?

— Њаңыс да сакарыс.

— Сакарыс самöкур-код абу?

— Абу. Сакарыс јумов дај чорыд, а самöкурыс-öд курыд дај кизер.

— Адзан, кущöм-, чудеса“ рокöсыд вöчö: јумовсö пöртö курыдö. Сещöм-вежсöмсö шүöны кимическеј реактсияөн. Сиз-кө, кимическеј-реактсия-јастö вöчöны микробјас. Öнi ми тöдны пондiм, мыј мукöд-микробыс мiјанлы бур вöчö, бур-вöчыс сiјö. Сытöг ескö небыд-, чöскыд-њаңтö егö i адзылö, ез вöвны ескö сурыд-њи, винаыд-њи, ырöшыд-њи (сукöс).

— Кызi -нö најö винасö вöчöны?

— Винасö вöчöны виноград-ваыс (сöккыс). Ње-кор ен кывлы Ној-јылыс мојд?

— Мојд-öмöј сiјö?

— Мојд. Јона-велöдчöм-јöз унатор тöдмалисны тајö-мојд-серти. Вөлöмакö, винатö зев-њин важ-јöз вöчлöмаөс. Виноград-вотöсыс виноград-васö пызралöны кущöмкö-дозјö, сесса оз тупкыны сiјöс, а колöны вевттытöг. Мыјкöдыра-кад-бöрын ваыс пондас быгзыны. Сiјö, ул-њаңыс-моз-жö, вотöс-ваыс петö углекислеј-газ. доз-пыдöсас пукö гудыр-раб. Виноград-ваыс курдö, јуан-кö—кодзöдö. Виноград-ваыс, инö, артмöма вина. Сиз-кө, вина-вöчигөн колö сылы шоммыны, шузыны. А шоммас сöмын секи, кор рокöс-микробјас вескалöны.

— Сиз-кө, њекущöм-вотöс рокöстöгыс оз вермы винаас-пöрны?

— Оз. Щук колö, медым ваас рокöс вескалас. Рокöстöгыс најö оз шоммыны, оз шучыны, некущöм-вина оз артмы.

— Он-кө-нө рокöссө кiет дозяс, кыңи сiжө сетчö ачыс вескалас?

— Зев кокня. Најö-öd мiкробяс, быдеама-вотöс-вылын пыр тырыс. Гутяс, номяс, шуам, пуксыласны јаблөг-вылö, квачитасны сетые мiкробсö, сесса лебчасны да вотöс-ва-вылö пукчасны. Сiжө i рокöссөсас, шоммыны мöдас. Тöv вотöсјас-вылыс пöлтö мiкробјассö, разöдö најöс му-паста-ыс,—дыр-ö-нө налы јумов-ваад ласкыены?

Öндү лангис, немтор оз јуав. Чорыда мыкө мөвпалö.

— Мыј-нө те думажан?—јуали ме сылыс.

—Кыңи төдмалисны, мыј мiкробјастөг винаыс оз артмы?

— Кiетан-кө сөстөм-бутылкаö вотöс-ватö, бутылкасö пробкаалан ватаөн лiбö сөстөм-пробкаөн, сесса шонтан бутылкасö,—васыс став-мiкробыс кулö. Выл-мiкробяс сынöдые пробка-пырыс оз вермыны вескавны. Сещöм-мiкробтөм-васö көч сесса мыјдыра виң, оз шоммы ни некущöм-вина сетые оз артмы. Ва-кiеттöчыс тыртөм-бутылкасö да пробкасö колö војдөр шонтывны пöе-ру-вылын, медым став мiкробыс на-вылыс кулö. Оти - мiкроб-кө-öd кытчөкө колас, сiжө зев-ödjö рöдмас, артельнад регыдөн шуҷодасны ватö.

— Спорыјасыд-нө? Најö-öd колöны?

— да, öтчыд-шонтөмөн најö оз кувны. Најöс-вины бутылкатö колö-унапöv шонтывны. Шонтан сесса көҷодан. Көжалөм-ваас спорыјасыд вылы, заводитасны быдмыны. Те бара шонтан, бара ван кымынкө - мiкробöс. Унаыс сiңи-вöчөмөн

став-спорысö позö вiны. Вiна-бутылка-кö воесөн колан, кымынкö-лун-мыгтi вiнаыс уксусö пöрас. Вылысыс кеңсалас. Кеңыс сiјö вiна-шоммöдые-бактерiја-позыс i ем. Нaјö вескалöны лiбö сынöдые, лiбö гутјас вaјасны. Гутјасыд-öд быдлаö пырöны.

Јöлыд сiзi-жö, вiна-моз-жö шоммö, пöрö шöм-јöлö (вылјöлö). Мыјла ескö?—Бара-жö мiкробјa-сые. Емöе аслыс-сама јöв-шоммöдые-бактерiјајас. Нaјöс позö адчыны (дерт,ыждöдан-стеклöөн-а)скöт гöные, дозмукыс, сынöдые, кiые. Мыссытöг-кö лыстыены петан, њaјт-чунјассыд јöвнас бактeрiјајасыс пожјасеасны пöдöнчаад, јöв-пыщкад. Шоныд-iнын-кö сeсса сiјö-јöвсö кымынкö-час сулöдан, сiјö шузас. Медым јöлыд оз шузы, колö сi-јöс шонтывны вата-пробкаа-бутылкаын. Уна-пöрјö-шонтылöмөн став-мiкробыс јöвсыд кулö. Сы-бöрын позö вiчны сiјöс мыјдыра колö, оэ шузы. Онi быдлаын тазi-шонтылöм-јöвтö вузалöны, шуö пастерiзованнејөн лiбö стерилiзованнејөн. Вузасöны топыд-пробкаа-бутылкајасын лiбö банкајасын. Бактерiјајас сынöдые њi њекытыс оз вермыны вескавны сетчö, сывöсна нaјö пыр свежејöе. Кöт-мыјдыра шоныд-iнын вiз, оз шузыны. Мыјөн пробкасö перјан, пыр-жö пырасны сетчö бактeрiјајас, јöвтö шузöдасын.

Тащöм-бактерiјајас-жö шоммöдöны капустатö. Натöг ескö капустатö пыр јумовөн лoи сојны. Сiзi-жö шоммöдöны пызые да чужыс-пуöм-ырöш. Сiјöс шузöдны рокöс пуктöны, а медым шоммас, лун-мöд-кежö колöны вевттöг. Сетчö пырöны шоммöдыс-бактeрiјајас, шоммöдöны сiјöс.

Со-öд мыјда-бур-вајö-јöзлы тајö-бактeрiјаыс. Сiјö-жö лöсöдö кывтöм-пемöсјаслы чöскыд-сојан. Вöчөсö сiјö со-кызi: ул (свежеј)-турун топыда те-

чоны гуо, вевтёны пөвјасөн, тыртёны муөн. Гуас туруныс шоналас, шузас. Ноль-кымын-төлыг-мыгчї артмас зев-чөскыд-,пөтөса-гојан, еілосөн шуёны.

— Міјан сїзсө вөчөны-жө,—шуис Өнду.—Сөмын ме ег төд, мыј ужалыгјасыс сени бактерїјас.

— Унатор, Өнду, бактерїјасыд вөчөны, сөмын оз ставныс бур-тор. Менам етїјө-дөрөмөј (їнді дөрөм-вылө) бактерїјас-отсөгөн-жө вөчөма. Мыј те шуан та-вылө?

— Мыгы-нө дөрөмыд?—јуалис Өнду.

— Шабдыг. Төдан шабдїсө?

— Төда, мїјан сїјөс зев-уна вөдітөны. Сөмын ме ог гөгөрво, кычї бактерїјасыс дөрөмсө кыёны?

— Шабдыд кор воас, колө сетыс кудель торјөдны, печкыны, кыны, сесса нөвлан-көлүј вурны. Кудель-сіис шабдиад чорыд-,рөшкыд-заын (їзасын). Сїјөс торјөдны мїкробјастөг вөлөм некущөма оз поѳ.

— Міјан торјөдөны. Көтөдасны, сесса зев кокнїа торјалө.

— Көтөдныс ескө дерт көтөдасны-да, сув-сыс шабдї-сісө бактерїјас торјөдөны. Мїкроскопөн-відласөмөн сїјөс адчөмаөе. Јона колө кыјөдны бактерїјас-уж-бөрөа: мыјөн најө сісө торјөдасны сувсыс, заводїтөны сісө гојны. Сывөсна, мыјөн сіис пондас кокнїа-торјавны ізасыс, шабдыд, інө, тыасөма, колө лептыны васыс. Сөмын крестаналыд оз төдны таяөс, вывті тыөдөны шабдїсө. Сывөсна налөн кудельыс омөл лоө, орјасө. Бур-вөчыс-мїкробјас-помыс крестаналы ыжыд-бур. Најө-од весїг һаһыдлы-быдмыны отсалөны: гојансө налы лөсөдөны.

— Кыҗи-нө сижө?

— Мутө, мед уна-һаһ сижөс вајас, кужөдалөны. Кыҗ те-ногөн, быдмыг-һаһјасыс вермөны-ө кужөдсө сојны?

— Ме ог төд,— шуис Өндү.

— Кыҗи најө вердчөны, мыјөн сојөны?

— Вужнас.

— Вужјасыс кыҗи сојансө бостөны?

— Һоһалөны-пө мусө, мем-тај сижө виставлис-ны-а.

— Збылыг, вужјасыс һоһалөны муыс ва. Но-öd өти-ваөн он пөт, колө кушөмкө-сојан. Быдманторјас олөны, быдмөны, сиж-кө—сојөны. Сојаныс налы ваыс-жө локтө. Кушөм-сојан ескө ваын ем?— да сецөм, коді сорласө сукөд, сылө ваас, шуам: сакар, сов. Сецөм-кичер-сојанјасө быдманторјас кыскөны ас-пыщкас вужјаснас. Сецөм-сојансө му-пиад микробјасыд і вөчөны, шуөны најөс һаһ-вердыејасөн. Најө сisetөны кужөдтө, пөртөны најөс уна-пөлөс-пөтөса-совјасө, мед-јона селitraө. Сижө-совјасыс сылөны ваын, ваыскөд-щөщ вескалөны быдманторјасө, пөткөдөны најөс. Кужөдыг-өтдор крестаналөн уна-шыблөсјас овлөны: трапјө-шојјас, кучик-торјас, ку-торјас, лыјас, чачајас да уна-на мукөд-тор. Төлка-крестанһин сецөм-ковтөм-шыблассө кытчө-сурө оз шыблав, а чукөртө өтчукөрө, сорлалө мүйөн, кискалө ваөн, лөсөдө микробјаслы сојан. Инаөн, сецөм-чукөрын микробјасыд тырыс гыөны. Најө сisetөны шыблассө, пөртөны најөс сөд-мүө—перегнојө. Сецөм-муыс зев-колан крестаналы.

Медым кужөдыд да мукөд сисемөм-шыбласјас му-пийн пөрисены селitraө, колө, мед му-питыс ветлис сынөд. Сывөсна кужөда-муыдлы колө лөны

посидік-корјөгөсөн. Гырые-корјога да бус-код-небыд-му абу бурө: сынөдыд сецөм-муө оз сібав.

Мі ставным төдам сіемөмтө. Шоныд-інын-кө јай кујлас, пондас сіемыны.

А кызі төдмавны сіемө-оз јайыс?—јуалі ме Öндүлые.

— Сіе-јайые дука.

— Сің-кө, сіе-јайые петө дука-газ.

— Мортые-кө-нө дук петө, сіемө-жө, інө, сіјө?—торкіс менө Öндү.

— Овлө і сецөм-тор, ловја-вылые мортыд сіемө. Унаые мјан гырканым да еувјаным сіемөны сојанјас. Секі мјан пыцкые петөны лок-дука-газјас. Сојан-сіетыејасыд мікробјас-жө. Гырк-пыцканым сојан-сіемөмыд зев абу бур, јона торкө мортлые ҳоңвіқалунсө: сіјө віемө, вермас дажө кувны. Сывөсна морт-пыцкын-олые-сојан-сіетые-мікробјастө колө віавны.

— Кызі-нө најөс віалан?

— Лекарствојасөн, лібө мікробјасөн-жө: морт-пыцкө леҙоны мукөд-пөллөс-бактеріјаяас. Најө сені сојан-сіетые-мікробјасөө лібө вынтөммөдоны, лібө віоны.

— Куцөм-мікробјасөс-нө леҙоны?

— Јөв-шоммөдан-мікробтө ен-на вунөд?

— Ег. Сіјө јөвсө шомјөлө пөртө.

— Сің. Шомјөлые (простокваша) сојан-сіетые-мікробјас зев јона полөны, вынтөммөны, рам-мөны. Унжык-шомјөв-кө сојан, најө зікөз бырөны. Морт-пыцкые лок-дука-газјас дугдасны петны.

Кың-те думајтан, кытые лооны чері-јай лібө колк-сіемігөн лок-,сіе-дукые?

Өндү мөвпаліс һедыр дај шүіс: „Чері-јајеыс-жө і лооны, мыјөкө мөд-торјө најө пөрөны“.

— Молодеч, Өндү, збылье сізі. Мікробјас чері-јајтө-да, колытө-да газө, пөјімө да ваө пөртөны.

— Пөјімө? Пөјімыс-өд сөмын сотчөм-бөрын овлө?

— Бара те збыль висталін: пу сотчас да пөјім колыө.

Пөјімыд уна-пөлөс-пөтөса-солые артмө. Најө сылөны ваын, ваыскөд-щөщ вескалөны быдман-торјасө, пөткөдөны најөс. Сывөсна пөјіптө һекор оз ков ортө кіскавны, а колө чукөртны да койны сіјөн градјастө да мујастө. Пу лыбө јай сіемігөн артмөны газјас да колыны совјас, быдманторјаслы колантор. Сывөсна сіемөмсө унаыс шүөны һөжјө-сотчөмөн. Медым сојанјас оз сіемыны, најөс солалөны лыбө јона щынөны. Соларөсолын да бура-щынөм-сојанын сојан-сіетые-мікробјас оз вермыны овны. Солалөны чері, јай, выј, щак, өгурчі да мукөд-сојан-торјас. Көзүд-дырјі сојан-торјас оз сіемыны. Сывөсна төлын чері-јајтө вузалөны кынтөмөн; гөжөмын најөс візөны јі-вылын лыбө көбрөгјасын лым-вылын. Өндү, те вірічјас төдан?

— Төда

— Каҗавлін-ен, кызі сені мукөд-дырјіыс ку-јөдыс бығтө сотчө, сецөм шоныд.

— Каҗавлі. Шоныдыс быдөн рудн кајө.

— Кые ескө, те-ногөн, сецөм-шоныдыс сені?

Өндү візөдліс ме-вылө да шүіс:

— Мікробјас вөчөны.

— Сізі, Өндү, збылье мікробјас сені уҗадөны. Со-кымын-пөлөс-уҗ, мікробјаслыс мі өні

тöдaм. Сöмын ен вунöд: шoммöдыeяc, coтыeяc, cиeтыeяc, ceлытра-вöчыeяc да мукöд абу öтi-пö-лöc-микрöбяc, cтaвныc нaјö acлыc-caмaдö, cöмын acсыныc-ужcö вöчöны. Унaыe овлö cиңи: öтi-пö-лöcяc вöчacны acсыныc ужcö, ceceя мöд-пöлöc-яc нaјöc вeжöны, нa-бöрын—кoјмöдјac, cиң вoңö. Тöдыe-мoрт, кoвмac-кö, микрöбяcлыe ужcö вepмö дyгöдны: кынтac либö лeкapствoяcөн вiac нaјöc. Мöдapö, кoлö-кö нaлөн-ужaлöмыc,—щöктö ужaвны, щöктö вaжны овмöcö бур.

Me лöeöди вiңöдны да кыјöдны öшaлaн-вoјт лoвјa-кoлepa-микрöбяcөн.

— Adңaн клaнiчaяc-кocтeыc вoјтcö?—јyaли мe Öндyлыe.

— Adңa.

— Öни cы-вылö вiңöдлы микрöскоп-пыр.

Öндy пoндic вiңöдны.

— Oј, мыјда куң-бöжa-шмакa-јyрa-гaгыc (гo-лoвacтiки) ceни! Зeв-öдјö тyвкјaлöны вaддыc, бöж-яcнac лeгöдöны. Kодяc-нö тaщöмјacыc?

— Taјö—кoлepa-гaгяc (вiбpиoняc), кoлepaөн вiсöдöны. Бöжяcсö нaлыe шуöны жгyвiкөн, нaјö-отcöгөн гaгяcыe вeтлöны.

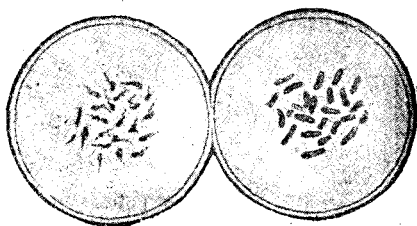
— Mукöдыcлөн бöжыe кыкнaлaдop-пoмac.

— Bиңöд, вiңöд буржыкa.

— Oј, гaгяcыe шöpi opлacöны!.. Зeв yнaөн лoины!

— Töдвылaд, Öндy, вaјöд-жö: poкöc-вылын вöли лöбны гapяc, a тaни, co, кoлepa-гaгяcыд шöpi тopялöны, пöлaлöны, кыңи шуacны. Cиңи нaјö рöдмöны-пacкaлöны. Быд-гaгыe вoјдöр лöб кык-тoм-гaг. Нaјö овмöдчöны, бoстöны вaыe coјaн, нeунa быдмыштöны, ceceя кыкнаныc aгыc пöлa-

лõны, лõоны-һин һоль-гаг. Колера-гагјас женыд-немаёе: олõны сõмын кыз-,комын-минут. Сир-кõ, быд-часжынõн быд-гагыг кык-гаг артмõ. Тырмы-мõн-кõ ескõ налы сојаныс вõли да һекод-кõ ез вiав најõс, најõ ескõ мутõ ставнас тыртисны, јõзлы да кывтõм-пемõсјаслы һекõн лоi овны. Ладнõ микробјасыдкõд пыр ыжыд-вен мунõ: јõзыд вiалõны најõс лекарствожасõн, сõстõма-олõмõн-да. Сõстõма-олõмыд лок-вõчыг-гагјаслы зев

3-d сер. Шужгаладорас колера-гагјас.

мустõм. Сõстõма да пелка-оланинын лок-вõчыг-гагјаслы сојаныс оз сур, щыгла лõ кувны. Висигјасõн, медеа-һин вујана-виеõмјас-ветлигõн, јона сõстõма колõ овны. Оз-õд вее сõстõмлунтõ зоһви-залун-мамõн шуны.

„Сõстõма-кõ-пõ олан, зоһвија лоан“. Колера да кынõм-виеõдан-тифјас-дырјi һекущõма оз ков јуны пуҷõдлытõм-ва, виеõдыг-гагјасыг ваын олõны-да. Ныр-вомтõ да кiјастõ јона-щõкыда колõ мыекыны. Чуһтõ вомад һекущõма оз поҷ сујны. Микробјас јона кулõны шондиыг. Сыпонда колõ, мед керкакыд југыд вõли. Оз вешшõрõ шуны, кытчõ-пõ шонди-југõр оз пырав, сетыг виеõм оз петав. Сар-дырјi рабочејјас олисны ул-руа-,пемыд-,һајт-,зескыд-патерајасын, гõбõчын-моз. Сывõсна на-пõвсыг уна-кулыг пыр вõли. Мед-јона кулины чакоткаõн, илi туберкулезõн, кызи јешщõ сiјõс шуõны. Те õнi, Ондy, тõдан, мыј виеõмјасыд лõны микробјасыг, тõдан,

мыј најѳс зев-кокнї кѳлавны мѳда-мѳдлы. Медым вїдчыены вїсѳмјасыс, вїсысјасѳс зѳнвїзјасыс колѳ вїзны торјѳн. Оз ков сојны накѳд ѳтї-бекарыс (тастїыс), ѳтї-пањѳн. Кущѳмкѳ-тоша-дадѳ, шуам, окалѳ кагаѳс. А мыјда быдсама-сїкас-мїкрѳбјас сїјѳ-тошын да ускын, лыдтѳм-щѳттѳм-ѳд! Сїјѳ зев-кокнїа окалѳмнас вермас вїсѳмѳдны кагасѳ скарлатїнаѳн, мытѳн, колѳраѳн да мукѳд-сещѳм-вїсѳмјасѳн. Вїсѳмјас-ветлїгѳн окасѳм-кодыд-жѳ-лок кїасѳм (кїѳн-здѳровајтѳм). Сїз-кѳ, оз ков окасны нї кїасны, зѳнвїзјажыс лоан. Вїсѳм-ветлїгѳн поцјас лужјалѳны дарїѳн, разѳдѳны вїсѳмсѳ керкаыс керкаѳ. Вїсѳм-лѳнѳдѳм-пыдѳдыс најѳ ѳтарѳ паскѳдѳны сїјѳс, зѳнвїзјассѳ вїсѳмѳдны. Уна-ногѳн вїсѳмјас разалѳны, а медеа-јѳна вїчко-пыр. Јенмѳс-ескыс-јѳз вїсыс-керкаыс мунѳны вїчкоѳ, нуѳны сѳрсыс уна-вїѳдан-гагјасѳс. Мунїгас да вїчкоас-судалїгѳн најѳс пыркѳдѳны ас-высвыс. Унаѳн дарјасѳны, дарјѳдѳны щѳщ чельдѳс. Кущѳм-вїсѳмѳн-вїсысјас сени абу:бїа-вїсѳма-јасыд-ї, скарлатїнаајасыд-ї, чакоткаајасыд-ї, чїре-јайыд-ї—быдсама-вїсыссыс. Поплы сїјѳ ставыс вескод, медтыкѳ јѳзыс вїчкоас унжык волїс да унжык-докод сылы ваїсны. Вїсысјассѳ і зѳнвїзјассѳ, гырысѳс і зѳлаѳс пањѳдѳ сїјѳ ѳтї-пањѳн, ѳтї-дозјыс (дарїдоз), чышкѳ быдѳнлыс вѳмсѳ ѳтї-чышјанѳн. Вїсысјаслѳн мїкрѳбјасыс колѳны дарїпањѳ, вѳм-чышкѳдѳ. Поп пањнас гудралас бекарас, лезас сетчѳ вїсѳдыс-гагјасѳс, севса щыкѳдѳм-дарїнас пањѳдас зѳнвїзјассѳ, гагјѳс-чышјаннас чышкыштас налыс вѳмдорсѳ. Вїсыссыс-кѳ еща-на вѳлї, поп дарїнас уна содтас најѳс. Сывѳсна вїсѳмјас-ветлїгѳн ѳекущѳма оз ков вїчкоѳ ветлыны, нѳшта-нїн дарјасны.

Ме теныд вѣставлі Левенгук-жылые. Өні вѣ-
тала мөд жона-велөдчөм-морт-жылые. Шуоны сѣ-
јөс Пастерөн. Сіјө нем-чөжыс кыјөдіс да велөдіс
мікробјас, індіс јөзлы лок-вөчыс-мікробјасые јан-
сөдны бур-вөчыс-мікробјасөс, велөдіс відчыены
вужана-вѣөмјасые.

Пастер востіс пісѣіасөм. Сіјө каҗалөма, кодкө-
кө-пө кушөмкө-вужана-вѣөмөн өтчыд вѣас, сѣјөс
сѣјө-жө вѣөмыс мөдые зев тежөда вѣөдө. Сы-
понда Пастерыд наропнө пондөма вѣөдавны
јөзсө, вѣөдые-гагјассө җоңвѣҗа-морт-пышкө леҗны
ілі пісѣіавны, кыҗі мі шуам. Вѣөдалөма сѣјө
зев-відчыөмөн, һөжјөһікөн. Вөлөм кулөм лібө
вынтөм-һін вѣөдые-гагөс леҗас морт-пышкө,
морттө сыые һеуна вѣөдыштас дај бурдас сѣјө.
Мөдые сесса, кор пондас сѣјө-вѣөмыс ветлөдлыны,
пісѣіа-мортад сѣјө оз вермы кутчіеныс, мортыд
мынас вѣөмые. Пастерлые пісѣіасены велөдчісны
і мукөд. Өні пісѣіалөны јөзөс пісѣіыс (кокачыс),
колераыс, тѣфыс да уна-на мукөд-пөлөс-вѣөм-
јасые. Пісѣіыс (кокачыс) пісѣіалөны өні быд-гы-
рыөс і җолаөс. Вѣыштасны најө ещанік дај
бурдасны, оз ков повны мөдые пісѣіөн-вѣөмөмыс.
А важөн мыјда-јөз пісѣі-помыс кувлі!

Пастер велөдіс пісѣіавны јөзөс јөј-пон-курт-
чалөм-бөрын јөјмөмыс. Понјас јөјмөны аслыс-пө-
лөс-мікробјасые. Сіјө-вѣөмыс өні һекыҗі-на оз
кужны бурдөдны. Сөмын һаөн-куртчалөм-мортсө-
кө пісѣіалан, вѣҗан кулөмыс.

Пастер-жө велөдіс мѣанөс оператсіја-воҗын
став-струментсө, дөзјассө, ватасө, бінтјассө, пурт-
јассө да мукөдөс, весавны шонтөмөн (пос-сынө-
дөн, лібө пөс-руөн, лібө бі-вылын), мед-пө став
мікробыс сетыс кулас. Струментјасыд да дозја-

сыд көт-кущом-жежыдөн да сөстөмөн кажитчоны, микробжасыд сені пыр емөг.

Со-од, Ондү, кущом-вына наукаыд. Те өни унатор-на он вермы гөгөрвоны; он гөгөрво, кущом-кіміческеј-вежеомјас вермөны вөчны микробжас. Но һинөм, быдмыштан, јонмыштан, пиөнерөн лоан, пондан велөдчыны. Секи теныд ставыс гөгөрвоана лө, бытө ставыс сінвоқад вөчө.

Ондү пыріс пиөнерө, велөдө мекөд кіміја. Мі пукалам Сөд-саріқ (Черное море)-берегын, еорһитам куш-сінмөн-адқытөм-олыејас-јылыс му-вылын да ваын. Ареа-рыт шоныд. Саріқыс гыа. Берег-пөлдөныс гыјасыс жежыд-быг.

— дада, те көсјін меным віставны жежыд-гөгылјас-јылыс вірын,—шүіс Ондү. Жежыд-быгжасыд төдвылас вајөдөмаөс еорһі вір-жежыд-гөгылјас-јылыс.

— Вај еорһитыштам. Те өни төдан, мыј вірын емөс жежыд-гөгылјас. Кор вірө вескаласны кущөмкө-лок-вөчыс-микробжас, жежыд гөгылјас уекөдчөны на-вылө, лыбө на-костын кое. Микробжасыс-кө ешаөн, жежыд-гөгылјасыс пыр і боетасны најөс кыщө да еојасны ставсө. Унаөнөс-кө најө да вір-гөгылјасыс јонөсжык, најө вірын өдјө рөдмөны, паскалоны туша-кучыс, вісмөдөны морттө. Жежыд-гөгылјаслы отсасө доктор лекарствојасөн, віө микробжасөс, віқө мортөс кулөмыс.

— Ој, мыј ме адқа, дада!—горөдіс Ондү.—Тонө, быгјас, лөз да віж біјас. Гы-вылас, тонө, емөг-і... естөн, со, возын-і. Саріқыс, дада, сотчө!

— Кық те дүмајтан, мыјыс ескө сіјө біјасыс?—јуалі ме Ондүлыс.

— Ме-ногөн-кө, еінмөн-адзытөм-ваын-олысјас сотчөны.

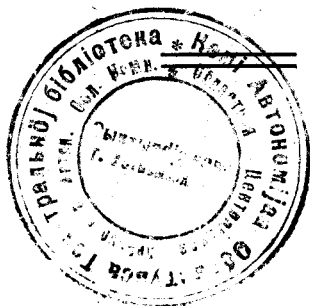
— Збылыс, тајө—југјалан-бактеріјас. Најө өні зев-ыжыд-уж вөчөны, сынөдыс бостөны ас-пыщкас кіслород. Те-өд, мыј лөө кіслородыс, төдан?

— Төда. Кіслород да азот сынөдынөс. Кіслороднас мі долалам. Сіјө весалө, вылмөдө міјанлыс вірнымөс: лөзыс пөртө гөрдө. Кіслородын вермө сотчыны донөдөм-көрт.

— Тајө-бактеріјаскөд сіңі-жө. Налөн міјан-код да кывтөм-пемөсјслөн-код вірыд абу, ем аслыс-сама-ва. Сіјө міјан вір-моз-жө пыр вылмө (окіслајтчөмөн велөдчөм-јөз шуөны). Сыыс міјан вірным гөрдөдө, а бактеріјаслөн кіңер-торјыс југјалө. Сіјө југыдыс абу інаөн-сотчөм, а аслыс-пөлөс краска, көзыд-бі.

— Ме быд-пөлөс-бі чajtлі пөсөн,—мөвшалө-мөн-моз шуіс Öндү.

— Со-өд, Öндү, кущөм-чудесајас вөчөны еінмөн-адзытөм-олысјасыд.

НА ЗЫРЯНСКОМ НАРЕЧИИ ЯЗ. КОМИ

А. ЗАХАРОВ. Невидимые жители земли
Перевод К. ОТЕВА

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР
Москва, Никольская, 10